

ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Усяка взаємодія з світом призводить до задоволення потреби індивіда і до більш повного і точного відображення ним умов діяльності. Крім того, зміна змісту предметної діяльності викликає і зміна самого суб'єкта. Способи продуктивно-орієнтованої діяльності людини з використанням їм знаряддя праці передаються наступним поколінням через ці знаряддя і продукти праці, мову і т. п. Тим самим вчення починає виступати як процес засвоєння індивідом що сформувалися способів діяльності. Оскільки ці способи існують в неявній, згорнутої формі, вони не можуть бути засвоєно без попереднього їх розгортання. Таке розгортання способів діяльності з метою їх засвоєння іншими людьми і становить сутність навчання.

Таким чином, навчання - це необхідна умова і основний механізм психічного розвитку людини. Опис процесу формування навчальної діяльності, як і будь-якого педагогічного процесу, дослідники пов'язують з поняттям «технологія» (від грец. *techne* - мистецтво, майстерність, уміня і *logos* - слово, навчання). Технологія - це сукупність методів, здійснюваних у будь-якому процесі. Педагогічна технологія являє собою сукупність правил і відповідних їм педагогічних прийомів і способів впливу на розвиток, навчання і виховання учнів.

Аналіз поняття «педагогічна технологія» дозволяє виділити умови формування навчальної діяльності, такі, як діагностика сформованості навчальної діяльності студентів; вибір цілей діяльності викладача; структурування діяльності викладача в процесі навчання у відповідності зі структурою навчальної діяльності студентів; відбір та конструювання засобів формування навчальної діяльності; аналіз процесу та результатів формування навчальної діяльності.

Перш ніж ставити цілі, викладач повинен з'ясувати стан підготовленості учнів до навчання, тобто провести діагностику сформованості навчальної діяльності. Іншими словами, важливо з'ясувати, наскільки сформовані всі її компоненти, тобто який рівень розвитку мотивації навчання; чи вміють студенти ставити перед собою цілі, усвідомлювати мотиви навчання в цілому, а також цілі окремих занять; чи розуміють вони навчальну завдання, розрізняють чи навчальну та практичне завдання; якими навчальними навички та вміння вони володіють; чи можуть студенти ставити питання, знаходити аргументи, ілюстративний матеріал (приклад); сформувалося у них уміня конспектувати, реферувати і т. п.; чи вміють студенти контролювати свої навчальні дії, оцінювати свої дії і дії інших; чи розвинене у них уміня аналізувати, коректувати і удосконалювати пізнавальні процеси.

Діагностика навчальної діяльності необхідна саме на початковому етапі навчання, для того щоб викладач зміг визначити свої цілі та завдання в організації заняття. Крім того, знання можливостей учнів у навчальній діяльності дозволяє управляти навчальною діяльністю, її розвитком. Діагностика важлива не тільки для викладача, але і для студента.

Від результатів діагностики залежать визначення цілей і постановка завдань навчальної діяльності. Вибір цілей і завдань забезпечує цілісність навчальної діяльності.

При формуванні навчальної діяльності студентів на першому місці стоїть розуміння студентами навчальної мети - ми звертаємо увагу на процеси цілеутворення, які визначають готовність студента до роботи. Цілеутворення тісно пов'язане з формуванням мотивів навчання. За спостереженнями психологів, мотиви характеризують навчальну діяльність в цілому, а цілі - окремі навчальні дії. Цілі без мотивів не визначають навчальну діяльність. Мотив дає спрямованість до дії, а пошук мети передбачає, що дія буде виконана.

Із визначеного можна виділити наступні компоненти цілеутворення:

- ❖ інтелектуальний (вміння розрізняти практичне завдання від навчальної);
- ❖ мотиваційний (бажання оволодіти способами);
- ❖ емоційний (задоволення від планування діяльності);
- ❖ вольовий (прояв наполегливості в досягненні мети).

Психологи виділяють також дві особливості цілеутворення:

- ❖ цілі не винаходяться - вони дані в об'єктивних обставинах;
- ❖ мета повинна бути конкретною, необхідно визначити умови її досягнення.

Недостатні успіхи в навчанні обумовлені тим, що не кожен студент має вміння зіставити мету і свої можливості. Хоча процеси цілеутворення також не завжди відповідають ускладнюючим завданням навчальної діяльності. Науковці вважають, що цілеполягання має дві форми: самостійне визначення мети в ході виконання діяльності та визначення мети на основі висунутих кимось вимог, завдань. Друга форма цілепокладання є провідною, так як студент перевизначає мету, поставлену педагогом, залежно від того, які мотиви є у нього провідними. Отже, необхідно, щоб такими мотивами виявилися навчально-пізнавальні. Якщо провідним мотивом є пізнавальний інтерес, то мета викладача стане власною метою учня.

На відбір коштів великий вплив мають цілі формування навчальної діяльності, вікові особливості учнів і рівень їх реальних навчальних можливостей. Багато що також залежить від досліджуваного навчального предмета і специфіки навчання в навчальному закладі (загальноосвітня школа, ВНЗ і т. д.).

До загальних цілей формування навчальної діяльності відносяться:

- ❖ розвиток всіх компонентів навчальної діяльності (мотивація навчання, навчальні дії, самоконтроль, самооцінка); інтелектуальної сфери (мислення в його різних видах, пізнавальні процеси, розумові операції, навчальні вміння, активізація механізмів самостійної інтелектуальної діяльності); мотиваційної (інтелектуальна, пізнавальна потреби, потреба в досягненні і спілкування, вміння ставити цілі навчальної діяльності і прагнення домогтися їх виконання) та емоційної сфер (гармонійний розвиток різних почуттів і емоцій, формування адекватної самооцінки, розвиток умінь розуміти власні емоційні стани і причини, що породжують, подолання зайвої емоційної напруженості і підвищеної тривожності);
- ❖ формування цілеспрямованості, самостійності у виконанні навчальних дій - в вольовій сфері;
- ❖ розвиток творчих здібностей в області педагогічної теорії і практики (здібності до постановки проблем, знаходження шляхів їх вирішення аналізу ситуацій та ін. - у предметно-практичній сфері);
- ❖ вироблення ціннісних орієнтацій, життєвої позиції - у екзистенціальній сфері;
- ❖ формування незалежності поглядів, суджень, підходів і т. п., свободи вибору і визначення навчальних завдань, шляхів їх вирішення контролю результатів своєї діяльності; розвиток рефлексивних процесів (аналіз навчальних і пізнавальних дій, самоконтроль і самооцінка), здатності управляти своїми статками (емоційними, вольовими, мотиваційними та ін.), поведінкою - у сфері саморегуляції.

Основною умовою формування навчальної діяльності є структурування взаємодії викладача та студента під час занять (тобто процес планування та організації навчальної діяльності). Діяльність викладача повинна структуруватися згідно з формуванням навчальної діяльності студента і з урахуванням рівня розвитку останнього. При структуруванні взаємодії викладачеві необхідно, по-перше, прогнозувати ситуацію навчальної діяльності і, по-друге, розробляти спеціальні завдання, що відображають компоненти навчальної діяльності.

Формування студента як суб'єкта навчальної діяльності передбачає навчання його вмінню планувати, організувати свою діяльність, визначати навчальні дії, необхідні для успішного навчання, програму їх виконання на конкретному навчальному матеріалі й чітку організацію вправ щодо їх формування. Суттєвим показником студента, як суб'єкта навчальної діяльності, є його вміння виконувати всі її форми і види. Проте за даними В.Т. Лісовського більшість студентів не вміє слухати і записувати лекції, конспектувати літературу; виступати перед аудиторією, вести суперечку, давати аналітичну оцінку проблем, та звернувши увагу на показники не бажають навчатись.

Але на наш погляд слід звернути увагу на форми навчально-пізнавальної діяльності ВНЗ, в яких і формується студент як суб'єкт навчальної діяльності.

Слухання, усвідомлення, засвоєння (персоніфікація навчальної інформації на лекціях, семінарських, практичних та інших заняттях). Студентам, особливо на першому курсі, важко сприймати мовну інформацію (так, наприклад, одні не вміють виділити головне, інші не встигають записувати). Для викладача важливо в таких випадках відчувати аудиторію і реагувати на труднощі студентів, змінювати темп лекції, тембр і гучність мови, повторювати і уточнювати сказане.

Читання, сприйняття, переробка, засвоєння письмової інформації. Студенту важливо навчитися раціонального читання, яке видається науково обгрунтованою технологією, що забезпечує читання і персоніфікацію максимального обсягу інформації за найкоротший час з мінімальними витратами праці. Продуктивність читання залежить від його швидкості, а швидкість повинна поєднуватися зі складністю, типом читання і його новизною.

Конспектування. Ця форма роботи здійснюється студентами при прослуховуванні лекції і при читанні літератури. Прийоми роботи при такій формі роботи можуть бути різними: студенти можуть записувати без осмислення, записувати головне і одночасно осмислювати записане, вести опорний конспект з більш глибоким осмисленням тексту. Існує кілька способів конспектування.

Виконання вправ, рішення задач. Основна мета такої форми роботи - формування умінь при вивченні конкретних дисциплін. До ще недавнього часу у вищих навчальних закладах існувала думка, що завдання і вправи слід практикувати в сфері вивчення природничо-наукових, технічних і точних дисциплін. Однак освітня практика переконливо довела помилковість такої думки. Завдання і вправи доречні по всіх вузівським дисциплінам. Незважаючи на їх різний характер, вони необхідні для розвитку аналітичного мислення студентів, для розвитку їх самостійності.

Проведення дослідів. Вивчення природно-наукових дисциплін передбачає проведення студентами дослідів в лабораторних умовах. Це обов'язкова форма навчальної роботи, передбачена навчальним планом вузу. Проведення дослідів вимагає, щоб студенти були підготовлені теоретично, добре знали лабораторне обладнання, матеріали і технологію організації дослідної роботи. Цінність такої форми роботи полягає в тому, що студенти набувають вміння та навички проведення наукового дослідження, поглиблюють свої теоретичні знання, у них розвивається допитливість, відповідальність, самостійність, що є неодмінною умовою формування студента як суб'єкта навчальної діяльності.

Навчальні дослідження є найважливішою формою роботи, яка формує студента як суб'єкта навчальної діяльності. До цих навчальних досліджень відносяться курсові та дипломні роботи, реферати, різні проекти та ін. Виконання навчальних досліджень вимагає від студентів високого рівня самостійності та пізнавальної активності, сприяє розвитку умінь ведення наукового пошуку і формуванню аналітичного мислення, а також пробуджує і поглиблює інтерес до тієї чи іншої науки.

Педагогічне моделювання. Така форма роботи застосовується під час практики в школі чи іншому навчальному закладі. Її специфіка полягає в тому, що студенти, розробляючи плани, готуючи і проводячи уроки, позакласні заходи, зустрічі з батьками та інші заходи, наближаються до реального педагогічного процесу, вчать моделювати його різні варіанти. Студенти «приміряють» на себе роль вчителя, а формування професійної компетентності фахівця є одним з неодмінних умов розвитку студента як суб'єкта навчальної діяльності. Педагогічне моделювання передбачає достатню підготовленість до професійної діяльності.

Виконання творчих навчальних завдань. Розвиток творчих здібностей, умінь мислити і діяти самостійно є запорукою успішності формування студента як суб'єкта навчальної діяльності. Творчі здібності проявляються у здатності студента мислити нетрадиційно, шукати нові підходи до вирішення навчальних і наукових проблем.

Формування студента як суб'єкта навчальної діяльності - це процес не одномоментний, а являє собою тривалу цілеспрямовану спільну діяльність викладача та студента. А.В. Білошицький та І.Ф. Бережна виділяють кілька послідовних стадій цього процесу.

Перша стадія - стадія адаптації до умов вузу. На цій стадії домінує активне пристосування студентів до нових умов, відбувається освоення вимог вузу, усвідомлення своїх прав та обов'язків.

Друга стадія - ідентифікація з вимогами навчальної та навчально-професійної діяльності. Ця стадія направлена на активне засвоєння і кваліфіковане виконання студентом своєї соціальної ролі; вона передбачає підготовку студента до майбутньої спеціалізації, свідоме керівництво власною діяльністю і поведінкою на основі усвідомлених мотивів і цілей.

Третя стадія - самореалізація в освітньому процесі - полягає у цілеспрямованому формуванні особистісних якостей та професійних умінь. При цьому забезпечується у всіх видах діяльності взаємозв'язок і з'єднання мотивів і цілей, внутрішніх інтенцій із зовнішнім педагогічним впливом. На цій стадії зростає самодетермінація і усвідомлена самореалізація в різних видах діяльності.

Сутність четвертої стадії - стадії самопроєктування професійного становлення - полягає в прояві суб'єктності студента, який здійснює самостійне, цілеспрямоване перетворення вихідних здібностей і особистісних властивостей у соціально та професійно значущі якості.

Навчальна діяльність студента у вищому навчальному закладі - це лише одна зі сторін цілісного професійного та особистісного формування людини. Навчальна діяльність студента розуміється, як цілеспрямований, регламентований планами і програмами, керований процес засвоєння знань, умінь і навичок, розвитку і становлення особистості студента. У процесі навчальної діяльності студент виступає як її суб'єкта, тобто носія предметно-практичної активності і пізнання.

Отже, формування студента як суб'єкта навчальної діяльності передбачає оволодіння ним основними формами цієї діяльності, умінням планувати та організовувати цю діяльність, визначати навчальні дії необхідні для навчання і програму їхнього виконання. Особливо важливо для студента, як суб'єкта навчальної діяльності, опанувати її основними формами: слухання, усвідомлення, засвоєння навчальної інформації, конспектування, виконання вправ, рішення задач, проведення дослідів, проведення навчальних досліджень та ін.

1. Маркова А.К., Т.А. Матіс, А.Б. Орлов. Формування мотивації навчання, М. Освіта, 1999.
2. Саранцев, Г.І. Естетична мотивація у навчанні. Друкарня «Червоний Жовтень», 2003р.
3. Грудинов, Я.І.. Удосконалення методики роботи вчителя, М: Освіта, 1990.
4. Канюк С. С. Психологія мотивації. Навчальний посібник. – К.: Вид-во —Либідь, 2002. – 304с.
5. Коваленко О.Е. Методика професійного навчання: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Нар. укр. акад. – Х.: Вид – во НУА, 2005. - 360 с.
6. Коваленко Е.Э. Методика професійного навчання: Учебник для инженеров-педагогов, преподавателей спецдисциплин системы профессионально-технического и высшего образования – Х.: ЧП „Штрих”, 2003. – 480с.